

“Danışman Sorumluluğu”

İ. Tayfun UZBAY

Bilimsel Yazıların Değerlendirilmesinde Danışman Neden Gereklidir?

Bilimsel birikimlerin ve üretimlerin basılı olarak yayınlanabilmesi matbaanın keşfi ve aktif biçimde kullanılması ile mümkün olabilmüş ve bu gelişme bilimsel bilginin oldukça geniş bir alanda paylaşılmasına ve kullanılmasına olanak sağlamıştır. İlk basılı kaynakların ortaya çıkması 15. yüzyılın ikinci yarısına rastlar (1). Bugünkü anlamda, belli alanlarda üretilmiş birden fazla makaleyi belli sayılarında basan ve yayınına periyodik olarak devam eden bilimsel dergilerin ortaya çıkışı 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşebilmiştir. Yaklaşık olarak 150 yıldan daha fazla bir süredir bilimsel dergi editörleri, kendilerine ulaşan yazılardan hangilerini yayınlayıp hangilerini yayınlamayacaklarına karar verebilmek için ölçütler koymak gereğini duymuşlar ve tarafsız olan başka bilim insanlarının yardımına başvurmuşlardır. Bilimsel dergi yayıncılığının ilk dönemlerinde yazıların değerlendirilmesine yönelik yardımlar büyük ölçüde editörlerin tanıdığı ve/veya kolayca ulaşabilecek kadar yakınlarında olan bilim insanlarından alınmıştır. Zaman içinde bilimsel makaleyi değerlendirecek kişinin en az o makaleyi yazan kadar konuya hakim olması, hatta benzer konuda yazar veya yazarlardan daha fazla yayınlanmış bilgiye sahip olması bilimsel yazıların tarafsız ve sağlıklı değerlendirilebilmesi için olmazsa olmaz bir koşul olarak ortaya çıkmıştır (2). Bu durum dergi editörlerinin belli konularda uzmanlaşmış ve o alana özgü bilimsel üretimleri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilecek yeterlilikte danışmanlar ile işbirliği yapmasını zorunlu kılmıştır.

Bazı akademisyenler bilimsel yazıların danışman değerlendirmesine gönderilmeksizin yayınlanmasını, bu yol ile yeni bilgi ve düşüncelerin gecikme olmaksızın hızlı bir şekilde ilerleyebileceğini savunurlar. Bu düşünce tarzı, güvenilir bir kayıt ve değerlendirme sisteminin bilimin ilerlemesi için temel gerekliliklerden biri olduğu gerçeğini gözardı etmektedir. Kısıtlamasız veya denetimsiz yayın yapılması durumunda bilimsel literatürün içinden çıkılması güç bir kaosa sürüklenmesi olasılığı yüksektir. Danışmanlık sisteminin rasyonel gerekçelerini şöyle sıralayabiliriz (3):

Prof.Dr. İ. Tayfun UZBAY

Gülhane Askeri Tıp Akademisi Tıp Fakültesi Tıbbi Farmakoloji Anabilim Dalı - ANKARA

- a. Hiç bir editör her konuyu o konuda deneyim sahibi uzman bir araştırmacı kadar iyi bilemez.
- b. Bir derginin kendini kanıtlaması hayli uzun bir süreci gerektirir. Bu dönemde özensiz makalelere yer verilmiş olması süreci uzatacaktır.
- c. Pek çok makale danışmanların raporlarındaki önerileri doğrultusunda düzeltilerek gelişmekte; hem içerik hem de sunum açısından daha güvenilir ve yeterli hale gelmektedir.

Danışman Kimdir?

Bilimsel yayınların değerlendirilmesinde danışman, editörün ilk incelemesi sonucu değerlendirmeye uygun bulduğu makalelerin bilimsel olarak yayın yeterliliğinin olup olmadığına karar verecek kişidir. Danışman, değerlendirmesini yapacağı makale ile ilişkili konuda akademik bir titre ve bilimsel üretime sahip olmalıdır. İstisna olarak, çok spesifik bir konuda bilgi ve deneyimini ortaya koyduğu bilimsel üretim ile kanıtlayabilen; ancak akademik bir titre sahip olmayan kişiler de danışman olabilir. Bilimsel üretimden kasıt, o konuda uzman olduğunu kanıtlayabilecek nitelik ve sayıda yayınlanmış bilimsel makale, rapor, tez, kitap vb. üretime sahip olmak ve/veya o konu üzerinde uzman olduğunu kanıtlayabilecek nitelik ve sayıda laboratuvar pratiği yapmış veya benzer faaliyetlerde bulunmuş olmaktır.

Danışman Seçimi ve Danışman Listesi

Danışmanın ismi derginin danışmanlar listesinde ilan edilebilir. Ancak bu durum mutlaka gerekli değildir. Bazı özgün konularda editör ilan edilmiş danışman listesi dışında başka bir isme de değerlendirilmek üzere makale gönderebilir. Bu durumda derginin önceden saptanmış olan listesi dışında danışmanlık yapanlar tercihan o cildin son sayısında veya izleyen cildin ilk sayısında teşekkür edilerek açıklanırlar.

Bilimsel makale yoğun çalışmalarla elde edilen bilimsel bilginin ifade edildiği son noktadır. Bilimsel makale özgün araştırma sonuçlarını tanımlayan, yazılmış ve basılmış rapor olarak da tanımlanabilir (4,5). Bilimsel makalenin kalitesi araştırmacın veya araştırmacıların bilimsel kapasitesi/yeterliliği, araştırma sorusunun, veri toplama ve analiz yöntemlerinin doğruluğu ve bilimselliği, araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik açısından bilimselliği değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçtur (6). Kaliteli bir bilimsel makale bilimsel bilginin başka bilim insanlarınınca da paylaşılmasına olanak sağlar. Bilimsel bilgi konferans, seminer ve bildiri gibi başka yollarla da ifade edilip paylaşılabilir; ancak bilgiyi en etkin ifade etme ve paylaşma yolu bilimsel yeterliliği iyi ve tanınmış bir dergide yayınlamaktır. Yayın yolu ile ifade edilmeyen bir bilgi kısırdır, yetersizdir ve çok fazla bir anlam ifade etmez.

Danışman bir bilimsel çalışmanın yayın olup olamayacağına, diğer bir ifade ile kalitesine karar veren kişidir. Danışmanın yeterli kalitede bulmadığı bir çalışmanın dergide

yayınlanması olanaksızdır. Bu noktada danışmanın bilimsel yeterliliği dergide yayınlanan makalelerin kalitesi ile yakından ilişkilidir. Derginin bilimsel yeterliliği ve kalitesinin yayınlanan makalelerin kalitesi ile ilişkisi göz önüne alındığında, danışman derginin bilimsel kalitesini de doğrudan etkileyen ve/veya belirleyen kişi olma özelliğine sahiptir. Bu durumda bilimsel alanda iddialı olmak isteyen bir derginin danışman seçimine gereken önemi vermesi kaçınılmazdır.

Dergiye danışmanlar listesi oluşturulurken aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

- a. Seçilen danışmanlar derginin yayın kabul ettiği alana özgü deneyime ve uzmanlığa sahip olmalıdır. Yayın kabul edilen alanda deneyimi olmayan isimleri danışman listesine dahil etmek doğru bir yaklaşım değildir.
- b. Danışmanların kendi alanlarında yeterli bilimsel makale üretmiş ve bilimsel üretimleri ile kendilerini kanıtlamış bilim insanları arasından seçilmesi derginin kalitesini doğrudan etkileyen bir durumdur. Danışman listesinde bilimsel yeterliliği kanıtlanmış nitelikli bilim insanlarını barındıran dergiler bilimsel olarak yeterli ve kaliteli dergilerdir.
- c. Seçilen ve derginin danışman listesinde isimleri ilan edilecek olan danışmalara bu durumun önceden yazılı olarak bildirilmesi ve listede yer almayı kabul ettiklerine dair yazılı onaylarının alınması hem etik hem de teknik bir zorunluluktur. Dergiye prestij sağlamak için haberi olmaksızın tanınmış bilim insanlarının danışman listesinde ilan edilmesi etik olmadığı gibi yasal olarak da yaptırımı olması gereken bir durumdur. Haberi ve onayı olmaksızın yayın kurulunda yer aldığı öğrenen bir bilim insanının buna karşı çıkması ve dergi editörünü yazılı olarak uyarması gerekir.
- d. Listenin bir sefer yayınlandıktan sonra hiç yenilenmeksizin izleyen yıllarda da kullanılması doğru değildir. İdeal olarak danışmanlar listesi her yıl yeniden gözden geçirilmeli ve listede yer almaya devam edecek olan olan danışmanların yeniden yazılı onayına baş vurulmalıdır.
- e. Bir yayın dönemi içinde çeşitli nedenlerle danışmanlık yapamayacak olanlar danışmanlıkla ilişkileri kesildiği anı izleyen ilk sayıda ilan edilmeli ve izleyen sayılarda danışman listesinden çıkarılmalıdır. Benzer şekilde liste ilan edildikten sonra yayın dönemi içinde çeşitli nedenlerle listeye ilave yapılacak ise ilk sayıda editör tarafından durum açıklanmalıdır.
- f. Eğer dergi belli bir bilim disiplininin çeşitli konularında yayın yapıyorsa danışman listeleri de konulara göre gruplandırılarak verilmelidir. Her grubun başında da o konu ile ilişkili yardımcı editörler veya bölüm editörleri yer almalıdır. Bu durum makalelerin daha sağlıklı ve hızlı bir şekilde değerlendirilmesine olanak verir. Örneğin, psikofarmakoloji

alanında hem klinik hem de preklinik çalışmalara yer veren bir dergi preklinik çalışmalar için ayrı, klinik çalışmalar için ayrı danışman listesi ilan etmeli ve her listenin başında makaleleri danışmanlara yönlendirecek olan yardımcı editörler veya bölüm editörleri bulunmalıdır.

Temel tıp bilimlerinde yayınlanan büyük ve prestijli dergilerin geniş bir editörler ve bunun altında listelenen danışmanlar kurulu vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde çok büyük sayıda sirkülasyonu olan tıp dergilerinde alanında tanınmış olan uzmanların isimlerini kapsayan bilgisayar programları mevcuttur. Bu programlarda uzmanların adı, adresi, telefonu, fax numaraları ve elektronik posta adresleri ile kendi ifadeleri ile özel ilgi ve uzmanlık alanları bulunmaktadır. Bazı dergi editörleri gelen bütün yazıları danışmanlara gönderirken, bazı editörler kabul edilme ihtimali çok yüksek olan yazıları danışman değerlendirmesine sunmaktadır. Kabul edilme olasılığı düşük olan yazılar danışman değerlendirmesine gönderilmeksizin editör tarafından doğrudan da red edilebilir. Burada amaç derginin zaten basmayacağı bir yazıyı fazla bekletmeden sonuca ulaştırmasıdır (2,3).

Danışman Sorumluluğu

Danışman sorumluluğu, danışmanın editör veya yayın kurulu tarafından kendisine gönderilen makaleyi bilimsel yeterliliği ve derginin yayın ölçütleri çerçevesinde değerlendirmesi ve yayına uygun olup olmadığına karar vermesi sürecinde uyması gereken etik, bilimsel ve davranışsal kuralların tümünü kapsar.

Danışmanın sorumluluğu editörden gelen bilimsel yazıyı alması ile başlar. Makalenin değerlendirilmesi ile ilişkili tüm verileri ve makale hakkındaki kararını bildiren kendi imzasını taşıyan yazıyı editöre göndermesi ile devam eder. Makale red edilmiş, editör bu karara uymuş ve yazarlardan bu karara yazılı olarak bir itiraz gelmemiş ise danışmanın bu makale ile ilişkili sorumluluğu sona ermiş demektir. Makale yayına kabul edilmiş ve yayınlanmış ise bu kabule aracılık etmiş olan danışmanın sorumluluğu süreklidir. O makale ile ilişkili yayın sonrası başka araştırmacılar tarafından ortaya konulabilecek herhangi bir bilimsel yetersizlik problemi, danışmana, o makaleyi kaleme alanlardan, editörden ve yayınlayan dergiden daha fazla sorumluluk yükler. Bu durumun daha çok danışmanın değerlendirdiği makale konusunda yeterli olmaması veya yeterli olduğu halde görevini bilimsel ve etik kurallar çerçevesinde titizlikle yapmaması ile ilişkisi vardır. Ters durumda, yani makalenin yayınlanması sonrası bilimsel yeterliliğine işaret eden olumlu bilimsel geri bildirimler alınması ise danışmana önemli bir bilimsel paye kazandırmaz. Bu durum danışmanların makale değerlendirirken ne kadar dikkatli olmaları, titiz davranmaları ve kurallara uymaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Danışmanların Bilimsel Makaleleri Değerlendirmesinde Gözlenen Temel Hatalar ve Nedenleri

Bilimsel yazıların kalitesinin ve yayın için yeterli olup olmadığını kararını büyük ölçüde danışman belirlemektedir. Daha öncede belirtildiği gibi danışmanın verdiği karar ne kadar gerçekçi ve doğru ise derginin yayın kalitesi o ölçüde yüksek olacaktır. Danışmanların makale değerlendirmelerinde ulaştığı sonuçlar her zaman %100 doğru olmayabilir. Bazen son derece hatalı değerlendirme sonuçlarına da ulaşılabilir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu hatalar editörden, derginin teknik yetersizliğinden ve büyük ölçüde de danışmanın kendisinden kaynaklanabilir.

Editörden Kaynaklanan Danışman Hataları:

Şu nedenlere bağlı olabilir:

- Editör seçtiği danışmanın makaleyi değerlendirebilecek bir birikime sahip olup olmadığını dikkate almamış ve ilgili konuda yetersiz bir danışman seçmiş olabilir. Bu durum danışmanın editöre makaleyi değerlendirebilecek yeterlilikte olmadığını ifade etmesi ve makaleyi iade etmesi ile kolaylıkla düzeltilebilir.
- Editör derginin konu kapsamına girmeyen bir makaleyi danışmanlara göndermiş ve değerlendirilmesini istemiş olabilir. Bu durum çok defa yayın bulmakta güçlük çeken dergilerin editörleri tarafından uygulanır. Danışmanın editörü uyarması ve makalenin değerlendirilmesinden çekilmesi sorunu çözebilir. Bu durumda konu ile ilişkili deneyimi olan ancak derginin danışman listesinde bulunmayan harici danışmanların belirlenmesi daha doğru bir yaklaşım olur.
- Bazı editörler subjektif nedenlerle makalenin mutlaka dergide yayınlanmasını veya yayınlanmamasını isteyebilir. Makaleyi red etmeyecek veya red edecek danışmanları seçerek ayrıca makalenin kabulü veya reddi konusunda telkinde bulunabilirler ve danışman editörün etkisi altında kalabilir.
- Editörün makaleyi danışmana gönderirken yazarların ismini gizlememesi ve danışmanı çalışmanın yapıldığı yer ve çalışmayı yapan kişiler hakkında fikir sahibi yapması.

Derginin Teknik Yetersizliğinden Kaynaklanan Danışman Hataları:

- Derginin yayın kurallarının ve ölçütlerinin net olarak ortaya konmamış olması; özellikle yazım kurallarına uymayan özensiz makalelerin dergide yayınlanmasına neden olacaktır. Bu durum dergide yayınlanan makalelerin şekilsel olarak bir standardı olmamasına da neden olabilir.
- Bütçe yetersizliği ve/veya editör sekreteriyasının özensiz çalışması sonucu danışman, editör ve yazar arasındaki iletişimin zamanında ve yeterli ölçüde yürütülememesine bağlı

olarak makalenin kabul veya reddinin gerekenden uzun bir süre alması. Derginin teknik yetersizlikleri nedeniyle makalenin geç yayınlanması veya reddin gecikmesi aslında bir editör hatası olmakla beraber bu durum dergi tarafından danışman hatası olarak da yansıtılabilir.

Danışmanın Kendisinden Kaynaklanan Hatalar:

- a. Konu ile ilişkili objektif ve sağlıklı değerlendirme yapabilecek yeterli bilgiye ve birikime sahip olmadığı halde makaleyi değerlendirmeye çalışmak.
- b. Kendi çalışmalarına atıf yapılmış olmasını görme arzusu. Kendi yayınlarına fazla atıf yapan bir çalışmaya olumlu yaklaşım açık noktalarını görmezden gelmek veya kendi yayınlarına atıf yapmayan bir çalışmayı subjektif nedenlerle red etmek.
- c. Adı henüz duyulmamış yeni yazarların çalışmalarına karşı yanlı bir tutum sergileme.
- d. Makaleyi değerlendirmek için yeterli zaman ayırmama.
- e. Makaleyi asistanı veya başka bir akademisyen arkadaşı gibi editörün tercih etmediği kişilere verme ve onların değerlendirme sonuçlarını kendi değerlendirmesi gibi editöre gönderme.
- f. Kendi konusunda çalışan rakip bilimcilerin çalışmalarını subjektif ve yanlı bir yaklaşımla değerlendirme, sonuçta red etme veya kasıtlı olarak raporunu geciktirme.
- g. Bilimsel yayın etiği konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmama. Bu durumda danışman makalede dikkatli bir inceleme ile farkedilebilecek yayın etiğine aykırı durumları gözden kaçırabileceği gibi, kendi değerlendirmesini de etik bir temele oturtamayabilir.

Bütün bu hatalar sonuçta yazılı hale getirilmiş bilimsel bilginin doğru ve sağlıklı bir biçimde başka bilim insanlarınca da paylaşılmasını engelleyici niteliktedir.

İdeal Bir Danışman ve Yazı Değerlendirmesi Nasıl Olmalıdır?

İdeal bir danışmanda olması gereken özellikler ve bilimsel bir yazının ideal ölçütler içinde değerlendirilmesinde uyulması gereken kurallar şöyle sıralanabilir:

- a. Yayın etiği konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmalıdır. Yazıda yayın etiğine uymayan bir durumu açıkça saptaması halinde daha ileri değerlendirmeye gitmeden durumu editöre bildirerek görünen bilimsel kalitesi ne olursa olsun makaleyi red etmelidir. Editörün saptadığı etik ihlale aldırış etmeyerek makalenin değerlendirilmesine yönelik ısrarı söz konusu ise danışmanlıktan çekilmelidir.

- b. Yazıyı değerlendirebilecek bilgi ve deneyime sahip olmalıdır. Özellikle araştırma yazılarında yer alan yöntemin ve uygulanan istatistiğin doğru ve yeterli olup olmadığına karar verebilecek ölçüde konuya hakim olmalıdır. Yazıyı objektif bir şekilde değerlendirebilecek yeterli bilgi birikimine sahip olmadığını hissediyor veya biliyor ise bu durumu editöre yazılı olarak bildirmeli ve danışmanlık görevinden çekilmelidir. Bunu yaparken, eğer biliyorsa, editöre makaleyi daha sağlıklı değerlendirebilecek bir kaç danışmanın ismini bildirmesi iyi bir davranış olur. Yazıyı değerlendirmesine kısmen yardımcı olması için başka bir akademisyenden yardım isteyecekse bunu editörün bilgisi dahilinde yapmalıdır.
- c. Bilimsel çalışmalarla ilişkili bilgisayar programlarını kullanma, internetten yararlanma, elektronik posta yolu ile hızlı iletişim kurma gibi çağın gerektirdiği bilimsel teknolojiyi iyi kullanma becerisine sahip olmalıdır.
- d. Tarafsız ve objektif olmalıdır. Makalenin üretildiği kurum veya laboratuvar ile üreten kişilerin isimleri ve nitelikleri değerlendirme üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmamalıdır.
- e. Değerlendirmeyi yeterince incelemeye olanak verecek ölçüde mümkün olabilen en kısa sürede tamamlayarak sonucu yazılı olarak editöre bildirmelidir. Değerlendirme süresini gereksiz yere uzatmak, dahası uzun bir değerlendirme süreci sonrası makaleyi red etmek bilimsel olmadığı kadar etik bir davranış da değildir.
- f. Birçok dergi editörü danışmana makale ile birlikte ayrı bir değerlendirme formu gönderir. Değerlendirme formları çok defa danışmana makaleyi değerlendirirken dikkat etmesi gereken noktaları vurgulama veya hatırlatma amacını güder. Danışman formu dikkate almalı ve formda yer alan sorulara açık ve net şekilde yanıt vermelidir. Danışmanlar bilimsel yazıları değerlendirirken sadece değerlendirme formu ile yetinmemelidirler. Yazı ile ilişkili eleştirilerini açık ve sistematik bir biçimde ayrı bir rapor olarak kaleme almalı ve bunu da değerlendirme formuna eklemelidirler.
- g. Makale ile ilişkili eleştiriler açık ve anlaşılır olmalıdır. Danışman yazıda düzeltilebilecek noktalara açık ifadelerle dikkat çekmeli, somut öneriler getirmelidir.
- h. Danışman değerlendireceği yazının dilini iyi anlamalı; yazı dili ile ilişkili grameri iyi bilmelidir. Danışmanın yazı dili ile ilişkili bilgi düzeyi yazım ve anlam hatalarını anlayabilecek ve düzeltilebilecek düzeyde olmalıdır. Makale ile ilişkili değerlendirme ve eleştiriler makalenin yazıldığı ve dergide basılacağı dil kullanılarak kaleme alınmalıdır.

- i. Makale ile ilişkili red kararına varmışsa, buna neden oluşturan eksik ve/veya yanlış noktaları somut bir biçimde ortaya koymalıdır. Red gerekçelerinde yuvarlak ve net olmayan ifadelerden kaçınılmalıdır. Örneğin, yazıyı orijinal olmadığı için red ediyorsa aynı konuda daha önce yapılmış çalışmaları raporunda açıkça belirtmelidir. Eleştirilerinde kırıcı ve motivasyonu bozucu değil eğitici ve yol gösterici bir üslup kullanılmalıdır. Bilimsel bir yazı dergide yayınlanamayacak düzeyde olsa bile yoğun bir çalışma ve emek ürünüdür. Bu çalışmayı eksik veya yetersiz de olsa gerçekleştiren ve kaleme alarak danışmana kadar ulaştıran bilim insanlarının emeğine samimi olarak saygılı olmalıdır.
- j. Red ettiği bir makaleye getirdiği eleştiri noktaları yazar veya yazarlar tarafından geçerli bilimsel verilerle çürütülürse kararında ısrar etmeyecek kadar kendi ile barışık ve bilime saygılı olmalıdır.
- k. Değerlendirdiği makaledeki bilgileri kendi amaçları için kullanmamalı veya başkalarına vermemelidir.
- l. Değerlendirdiği makalelerle ilişkili tüm yazışmaların ve belgelerin birer kopyasını kendi ofisinde dosyalamalıdır.

Sonuç

Sonuç olarak, danışmanın bilimsel yeterliliği derginin bilimsel kalitesini doğrudan etkileyen en önemli faktördür. Dergilerin yayınlanacak makaleleri değerlendirecek danışmaları doğru seçmesi; seçilen danışmaların makaleleri tarafsız, objektif ve etik kurallara mutlak bir şekilde uyarak sorumluluk bilinci ile değerlendirmesi bilimsel bilginin etkin ve geçerli bir şekilde paylaşılması anlamına gelecektir. Bu durum bilimsel gelişmeye en etkin katkıyı sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 9. cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1986, s. 4808.
2. Huth EJ. Peer reviewing in medical journals: yesterday, today, tomorrow. *Scientific Writing, Editing and Auditing in Medicine. The Scientific and Technical Research Council of Turkey, Health Sciences Research Group, Ankara, 1996, s. 57-66.*
3. Gökçe-Kutsal Y. Editör gözüyle danışmanlık. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, Yılmaz O (Ed.), TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 2003, s. 13-27.*
4. Day RA. Bilimsel Bir Makale Nasıl Yazılır? Altay GA (çeviren), TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 1996, s. 9-15.
5. Alaçam E. Bilimsel Etkinlik ve Yayım. TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 1995, s. 23-40.
6. Arda B, Akşit B, Çalışır HC, Platin N, Çay-Şenler F, Atasoy T, Bökesoy I, Demirdöven İ, Toroslu N, Sayek F, Sayek İ. Etik kurullar ne kadar yeterli? *Tıp Etiği Araştırmaları, Biyoetik Derneği Yayın No: 5, Arda B (Ed.), Öncü Matbaası, Ankara, 1999, s. 1-12.*